

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ

**ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ В
НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДИТИНІ, ЯКА ЗАЗНАЛА
НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала
студентка 4 курсу 411 групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
(соціальна педагогіка)
Освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Аліна ТОКАР

Керівник
к.пед.н., доцент Володимир ГУРІЧ
Рецензент
к.псих.н., доцент Вікторія КАЗІБЕКОВА

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	6
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	6
1.1. Поняття «насильство», «насильство в сім'ї».....	6
1.2. Технології зі соціально-педагогічної діяльності з попередження та запобігання насилля в сім'ї	12
РОЗДІЛ 2	20
ЗМІСТ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДИТИНИ У СІМ'Ї	20
2.1 Роль ювенальної поліції в попередженні насильства щодо дитини в сім'ї ...	20
2.2. Методичні рекомендації щодо попереджувальної роботи підрозділів ювенальної поліції щодо насильства дитини в сім'ї.....	27
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38

ВСТУП

Актуальність. На сучасному етапі розвитку українського суспільства соціально значущим і актуальним завданням є захист дітей від проявів насильства, жорстокості, тому попередження злочинів відповідного характеру є надзвичайно важливою проблемою, вирішення якої носить міждисциплінарний характер. Саме тому до діяльності щодо припинення насильства повинні залучатися крім працівників правоохоронної системи фахівці органів опіки та піклування, співробітники відповідних медичних та психологічних служб, представники місцевих громад, об'єднань тощо. Як відзначають фахівці та експерти, дії зі створення ефективної системи профілактики та запобігання насильства щодо дітей, а також надання допомоги жертвам жорстокого поводження найчастіше не набувають ефективності з різних причин, зокрема це: «відомча обмеженість і міжвідомча роз'єднаність, суб'єктивізм у виборі недержавних організацій для співпраці, відсутність єдиних методичних і системних підходів в організації профілактичної роботи; ігнорування профілактичної спрямованості в роботі з дітьми і сім'єю; відсутність законодавчих норм і правозастосовної практики щодо захисту і реабілітації жертв, що посилюється правовою неписьменністю і недовірою населення до правоохоронних органів, низькими матеріальними статками, що не дозволяють звертатися за кваліфікованою юридичною допомогою, – зазначається у Листі МОН, – несформованістю у педагогічних, поліцейських, соціальних, медичних працівників навичок спілкування з жертвою, що веде до приховування або замовчування фактів насильства, особливо за відсутності особистої зацікавленості дорослого в покаранні кривдника і реабілітації постраждалого від домашнього насильства; відсутність ефективно діючої і доцільно організованої реабілітаційної системи» [15].

Вивчення досвіду протидії домашньому насильству здійснювалося у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них – М. Акімов,

А. Галай, В. Галай, Л. Головка, Г. Горбова, О. Коломоєць, В. Муранова, М. Тучак та ін. Дослідники відзначають, що проблема насильства в сім'ї ускладнюється ще й тим, що значна частина постраждалих від насильства – «діти вулиці» або вихідці з неблагополучних родин, у долях яких мало хто зацікавлений. Власним стражданням і навіть життям діти оплачують батьківську потребу в самостверженні, прагненні влаштувати особисте життя, стають заручниками п'янства і постійної роздратованості батьків й матерів. Розв'язання проблеми насильства щодо дітей можна тільки у разі спільної роботи соціальних працівників, педагогів, поліцейських, а також всіх дорослих осіб, які у тій чи іншій формі причетні до виховання дітей. Координуюча функція наразі покладається на підрозділів ювенальної превенції, саме тому, з огляду на вищенаведені факти, нами була обрана тема дипломної роботи **«Зміст діяльності підрозділів ювенальної превенції в наданні соціальних послуг дитині, яка зазнала насильства в сім'ї»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Освітньо-кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 20.10.2020 р. № 3) та наказом по Херсонському державному університету від 06.04.2021 №430-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр» денної форми навчання у 2020-2021 навчальному році».

Мета: визначення напрямів діяльності уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо запобігання та протидії насильству.

Завдання:

1. Визначити поняття «насилля», «насилля в сім'ї».

2. Охарактеризувати зміст соціально-педагогічної діяльності з попередження та запобігання насилля в сім'ї щодо дитини.
3. Проаналізувати специфіку роботи попередження насилля щодо дитини в сім'ї у роботі ювенальної превенції.
4. Розробити методичні рекомендації щодо попереджувальної роботи підрозділів ювенальної превенції щодо насилля дитини в сім'ї.

Об'єкт: феномен домашнього насилля в системі роботи ювенальної превенції.

Предмет: технологія попередження та запобігання насилля щодо дитини в сім'ї у роботі ювенальної превенції.

Для вирішення основних завдань дослідження використані **наукові теоретичні методи:** контент-аналіз науково-практичних та нормативних джерел, систематизація інформації.

Апробація результатів роботи. Матеріали дослідження обговорювались на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.03.2021р. №8).

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, 2 розділів, 4 підрозділів, списку використаних джерел (32 найменування), додатків. Основний текст дослідження викладено на 35 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї

1.1. Поняття «наси́льство», «наси́льство в сім'ї»

Насильство та жорстоке ставлення до дитини пронизує всю історію розвитку людства. Американський вчений Ллойд Демоз у своїй праці «Психоісторія» акцентує увагу на тому, що «чим глибше в історію – тим більша у дитини ймовірність бути вбитою, покинутою, тероризованою і сексуально приниженою. Протягом століть діти, виростаючи, відтворювали механізми взаємин дорослих і дітей, повторюючи жахи власного дитинства» [7].

Значний відсоток дітей у кожному суспільстві страждає від насильства в сім'ї. Лише у 16 країнах існує повна заборона будь-якого тілесного покарання дітей у будь-якому середовищі. А більшість дитячого населення Землі і досі не має рівноправного юридичного захисту від побиття чи умисного приниження в сім'ї.

У міжнародних документах, зокрема у Конвенції ООН про права дитини, поняття «наси́льство» трактується як «всі форми фізичного або психологічного насильства, образи або зловживання, відсутність турботи або недбалого поводження, грубого поводження або експлуатації, включаючи сексуальне зловживання» [9].

В опублікованій у 2003 році «Доповіді про ситуацію в світі: насильство та його вплив на здоров'я» насильство визначається як «навмисне застосування фізичної сили або насильства у вигляді загроз або безпосередньо відносно дитини особою або групою осіб, яке тягне або з великою вірогідністю може спричинити нанесення фактичної або потенційної шкоди здоров'ю, виживанню, розвитку або гідності дитини» [7].

У науковій літературі є різні підходи до розуміння поняття «насильство», розвивається ідея ненасильства. У «Словнику-довіднику для соціальних працівників та соціальних педагогів» наведено таке визначення: «насильство» – це «вплив однієї людини на іншу, що порушує конституційне право людини на особисту недоторканість (у фізичному і духовному розумінні)» [22, с. 254].

У Короткому енциклопедичному словнику зі соціальної філософії зазначено, що «насильство» – це «будь-яке приниження людини, що веде до обмеження фізичного та духовного потенціалу індивіда, заважає оволодіти реально заданою повнотою можливостей особистісного розвитку, це панування волі однієї людини над волею іншої» [24, с. 254].

Відомий польський спеціаліст із попередження домашнього насилля Л. Аларкон дає таке визначення поняттю насилля – це «дії, які чиняться однією (або декількома) особами й характеризуються такими ознаками:

- здійснюються свідомо, спрямовані на досягнення певної мети;
- завдають шкоду (фізичну, моральну, матеріальну тощо) іншій особі;
- порушують права й свободи людини;
- той, хто здійснює насилля, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), це унеможливорює ефективний захист жертви насилля» [14; 16].

У В. Тюріної відслідковуємо два трактування поняття «насильство», зокрема: «насильство» – це «такий тип людських суспільних відносин, в ході якого одні індивіди чи групи людей підкоряють собі інших, узурпують їх вільну волю» [28, с. 8]; «насильство» – це «не взагалі примус, не взагалі шкода (збиток) життю і власності, а такий примус і така шкода (збиток), котрі здійснюються всупереч того чи тих, проти кого спрямовані» [27, с. 20].

Насильство буває різних видів. Особливий вид насильства – насильство в сім'ї, яке може поєднувати ознаки всіх видів насильства. Воно є «найбільш пролонгованим характером і тим, що людина потерпає від насильства того, хто за родинним чи сімейним станом мав би захищати, підтримувати жертву, а не кривдити її» [2, с. 70].

Зважаючи на вищенаведене, визначимо феномен «домашнє насилля» як певні свідомі дії одного члена сім'ї стосовно іншого (зокрема, на території спільного проживання), якщо ці дії порушують конституційні права й свободи члена сім'ї (дитини у тому числі) як громадянина та завдають шкоду його фізичному, психічному або аморальному здоров'ю і розвитку.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено термін «домашнє насильство», під яким розуміють «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь»[19].

У цьому ж нормативно-правовому акті визначено чотири види насильства в сім'ї, зокрема:

1) «фізичне насильство» – це «форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру»[19];

2) «сексуальне насильство» – це «форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності»[19];

3) «психологічне насильство» – це «форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи» [19];

4) «економічне насильство» – це «форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру» [19].

Насильство щодо дітей відноситься до особливо небезпечних, оскільки «значно деформує їхні особистості та провокує озлоблення на оточення, часто стає причиною дитячих суїцидів. Сім'я має найбільший потенціал щодо забезпечення захисту дитини від усіх форм насильства. Однак сім'я може стати для дитини небезпечним місцем – особливо для немовлят та дітей молодшого віку. Зазвичай діти молодшого віку є більш уразливі до насильства в сім'ї. Немовлята віком до одного року втричі більше ризикують загинути від рук батьків, аніж діти віком від одного до чотирьох років, які, в свою чергу, ризикують вдвічі більше, ніж діти віком від 5 до 14 років» [17].

За свідченнями дітей, вперше з жорстокістю вони зустрічаються у власній родині, з боку батьків та старших братів і сестер. «Приблизно в 45-49 % сімей має місце насильство щодо дітей. Якщо враховувати всі прогнози, залякування, побиття і ін., то практично кожна дитина хоч один раз зіштовхнулася з проявами жорстокості, тиску або насильства зі сторони своїх батьків» [23, с. 116]. У Доповіді про насильство щодо дітей у світі Паулу Сержіу Пінейр наводить таку класифікацію:

1) «насильство щодо дітей вдома та в родині;

- 2) насильство щодо дітей у школах і навчальних закладах;
- 3) насильство щодо дітей в установах догляду за дітьми системах правосуддя;
- 4) насильство щодо дітей на робочому місті;
- 5) насильство щодо дітей у громаді [20].

Для кожного виду насильства щодо дітей характерні відповідні індикатори (медичні, психологічні, поведінкові тощо), знання яких є необхідним у діяльності суб'єктів державного управління, що працюють з дітьми, які зазнали насильства та жорстокого ставлення в сім'ї. Зазначимо, що в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дано визначення понять «фізичне насильство», «сексуальне насильство», «психологічне насильство», «економічне насильство», однак вказані види насильства щодо дітей мають свою специфіку.

У роботі ми спираємось на думку Л. Кривачук, яка наводить трактування визначень основних видів насильства щодо дітей та їх відповідні індикатори.

1. Фізичне насильство щодо дітей – це «дії або відсутність дій з боку батьків або інших дорослих, в результаті яких фізичне або розумове здоров'я дитини порушується або опиняється під загрозою нанесення шкоди» [13, с.383].

Поведінкові та психологічні індикатори:

- 1) «при ураженні будь-яких частин тіла відбувається порушення в органах відчуттів, затримка розвитку, малорухомість;
- 2) діти можуть ставати агресивними, тривожними, що впливатиме на їхні стосунки з іншими людьми;
- 3) можуть бути надзвичайно сором'язливими, не виявляти цікавості, уникали однолітків, боятися дорослих і грати виключно з маленькими дітьми, а не з ровесниками;
- 4) страх фізичного контакту; небажання йти додому;
- 5) стривоженість, коли чують плач маленьких дітей, нервові тики, смоктання пальців, розхитування.

Медичними індикаторами є:

- 1) рани та синці;
- 2) відмова від медичної допомоги, протиріччя у даних про виникнення пошкоджень;
- 3) госпіталізація, що повторюється [13, с. 383].

2. Сексуальне насильство щодо дітей – це «будь-який контакт або взаємодія між дитиною та людиною, що старша за віком, в якому дитина сексуально стимулюється або використовується для сексуального збудження» [13, с. 384].

Поведінкові та психологічні індикатори:

- 1) «дитина виявляє незвичні (дивні, дивакуваті), занадто складні, незвичайні сексуальні знання або дії;
- 2) може сексуально чіплятися до дітей або дорослих;
- 3) може скаржитися на запалення, свербіння, біль в геніталіях;
- 4) може скаржитися на фізичне нездужання;
- 5) вагітність дівчинки;
- 6) дитина може заразитися на інфекції, що передаються статевим шляхом;
- 7) приховує свої статеві контакти зі старшими або однолітками із-за безпорадності та звикання, а також погроз з боку того, хто кривдить» [13, с. 384].

3. Психологічне насильство щодо дітей – це «дія одного з членів сім'ї на психіку дитини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими завдається шкода психічному здоров'ю дитини» [13, с. 384].

Поведінкові та психологічні індикатори:

- 1) «затримка у фізичному, мовному розвиткові, затримка росту (у дошкільнят та молодших школярів);
- 2) імпульсивність, запальність, шкідливі звички;
- 3) настрої суїциду (спроби вчинити самогубство), втрата сенсу життя, мети в житті (у підлітків);
- 4) поступливість (відсутність опору впливам);

- 5) нічні жахи, порушення сну, страх темряви, боязнь людей, їхнього гніву;
- б) депресії, смуток, безпорадність, безнадія, загальмованість» [13, с. 384].

4. Економічне насильство щодо дітей – це «неувага до основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, медичному обслуговуванні, догляді, витрат сімейних коштів» [13, с. 384].

Поведінкові та психологічні індикатори:

- 1) «не росте, не набирає вагу відповідно до віку або втрачає її;
- 2) дитина постійно голодує, жебракує або краде їжу;
- 3) кинута, без догляду, не має відповідного одягу, житла;
- 4) не прищеплена, потребує послуг стоматолога, не дотримується гігієни;
- 5) не ходить до школи, пропускає уроки, приходиться у школу занадто рано та іде з неї дуже пізно;
- б) втомлюється» [30, с. 205–207].

Проблема насильства щодо дітей в сім'ї властива кожній країні світу і є наразі однією з найгостріших та найактуальніших проблем сучасності. Разом з Л. Кривавчук вважаємо, що «одним із показників духовного розвитку та соціальної зрілості суспільства є ставлення до дітей. Тому в суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, не можуть бути терпимі прояви насильства, жорстокого поводження щодо дітей в сім'ї та зневажання їхніх потреб» [13, с. 385].

1.2. Технології зі соціально-педагогічної діяльності з попередження та запобігання насилля в сім'ї

Прояви жорстокості у сім'ї в рамках соціологічного підходу розглядаються як прийнята соціокультурна зумовленість вирішення конфлікту шляхом насильства в соціальній групі. Серед причин називаються стереотипи сімейних відносин, поглядів щодо стилів виховання, низьке соціальне й матеріальне становище сім'ї, а також хронічні сварки й проблеми в родині, що призводять до стресів усіх її членів, а згодом – до жорстокої поведінки зі своїми

співмешканцями. У рамках психологічного підходу проблема пояснюється складними характерами членів родини, наявністю психічних захворювань, невірноваженою поведінкою дитини або батьків, а також негативним власним досвідом батьків, якого вони набули в дитинстві, а також зловживання алкоголем і наркотиками.

Дослідники в різних галузях науки виділяють багато чинників, що спричиняють жорстоке ставлення до дітей у сім'ї з боку батьків або наявність браку належної опіки, турботи. Сучасні психологи, думки яких систематизують Л. Войтова та Л. Мельник, виокремлюють наступні:

1. «У сім'ї, де прийняте жорстоке ставлення до дітей, дитина часто є мішенню, на яку «падають всі шишки». Її вважають особливою, такою, що відрізняється від інших, дуже активною, або, навпаки, дуже пасивною і т. п., і тому вона стає об'єктом агресії членів сім'ї. Дитина може бути схожа чи нагадувати своєю поведінкою ненависного родича, бути улюбленцем одного з членів сім'ї, може мати фізичні чи розумові вади, чим і викликає жорстоке ставлення до себе з боку когось із членів сім'ї.

2. Критичні ситуації чи збіг обставин часто зумовлюють спалах жорстокої поведінки. До таких можна віднести втрату роботи, розлуку з коханою людиною, смерть близької людини, небажана вагітність чи інші обставини, принципово важливі для дорослого.

3. Дуже часто причиною жорстокого ставлення до дитини є нестача елементарних знань про дитячий розвиток. Очікування, що двомісячна дитина відреагує на покарання, а в шість місяців може стежити за своїм сечовим міхуром і випорожненнями, наївно, адже дитина не може контролювати ці процеси ні фізіологічно, ні психічно. Не знаючи цього, батьки можуть карати дитину.

4. Модель домашнього насильства зазвичай передається від покоління до покоління. Жорстоке покарання не вважають насильством щодо дітей, а розглядають як сімейну традицію» [13, с. 139-140]. На переконання Т. Гончарової, «якщо батьки в дитинстві були жертвами насильства чи їхніми

потребами нехтували, то щодо своїх дітей вони будуть застосовувати ті самі насильницькі методи виховання» [5, с. 48-50].

Щодо наслідків жорстокого ставлення до дітей, то вчені виділяють такі дві їх групи, що виявляються практично водночас: втрати особисто для жертви та втрати для суспільства. Діти, які зазнали насильства будь-якого виду, важкосоціалізуються: у них порушені продуктивні зв'язки з дорослими, бракує елементарних навичок спілкування з однолітками, вони не оволодівають достатнім рівнем знань, а з цієї причини часто не можуть завоювати визнання у школі тощо. Шляхи вирішення своїх проблем діти – жертви насильства – часто знаходять в асоціальному чи навіть кримінальному середовищі, щочасто пов'язане з появою у них пристрасті до алкоголю, наркотиків, підлітки починають здійснювати протиправні дії. У сфері статевого виховання з'являються відхилення: нерідко дівчата рано починають займатися проституцією, у хлопчиків фіксуються порушення статевої орієнтації. Обидві категорії згодом частіше відчують проблеми зі створенням власної сім'ї, не можуть дати своїм дітям достатньо уваги, оскільки в них самих не сформована емоційна сфера, не набуто позитивного досвіду в дитинстві.

Таким чином, будь-який вид насильства щодо дитини, пережитий у ранньому віці, формує неї такі особистісні й поведінкові якості, які роблять дітей малопривабливими і навіть небезпечними для суспільства. «До суспільних втрат від насильства над дітьми дослідники відносять насамперед втрати людських життів у результаті вбивств дітей і підлітків, їхніх самогубств. У їхній особі втрачаються продуктивні члени суспільства внаслідок порушення їхнього психічного й фізичного здоров'я, низького освітнього і професійного рівня, кримінальної поведінки. Це втрати в їхній особі батьків, здатних виховати здорових у фізичному й моральному плані дітей. Нарешті, це відтворення жорстокості в суспільстві, оскільки колишні жертви самі часто стають жорстокими, нетерпимими» [1, с. 7].

У ситуації домашнього насильства фахівцям із соціальної роботи доводиться вирішувати такі завдання:

- 1) «сприяти попередженню всіх виявів домашнього насильства;
- 2) надавати підтримку жертвам;
- 3) змінити поведінку кривдників.

Зміст соціальної роботи, спрямованої на вирішення проблеми домашнього насильства, розглядають як сукупність чотирьох основних елементів:

- а) профілактика сімейного насильства;
- б) робота із сім'ями та окремими категоріями, де сукупність макро- та мікрофакторів створює може створити підвищений ризик жорстокої поведінки;
- в) надання підтримки та допомоги жертвам, свідкам насильства та особам, які перебувають у ситуації ризику насильства;
- г) проведення корекційної роботи з кривдниками» [11].

Так, у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» наведені поняття припинення й попередження насильства в сім'ї. Соціальна робота за своїм призначенням постає одним з провідних засобів саме попередження насильства в сім'ї, але професійна діяльність суб'єктів такої роботи цим не обмежена, тому що забезпечується комплексом загальносоціальних і спеціальних заходів. Щодо спеціальних заходів попередження та припинення насильства, то вони є оперативними заходами, що мають на меті скорочення кількості виявів насильства в сім'ї, послаблення сімейного неблагополуччя, недопущення рецидиву вчинення будь-якого з проявів насильства.

Спеціальні оперативні заходи є функцією передусім органів Національної поліції, кримінальної поліції у справах дітей. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції є уповноваженими на вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми. При цьому законодавством визначено, що органи Національної поліції «забезпечують цілодобове прийняття інформації, в тому числі усної, про дітей, яким загрожує небезпека, працівниками усіх підрозділів і вжиття невідкладних заходів реагування. У разі, коли

постраждалою від насильства особою або кривдником є дитина чи постраждала особа (повнолітня) звернулася разом із дитиною, уповноважений підрозділ органу Національної поліції:

- приймає заяву від постраждалої дитини та/або її законного представника та реєструє її в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;
- викликає бригаду швидкої екстреної (медичної) допомоги та/або інформує відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центр соціально-психологічної допомоги або мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги постраждалим особам (за необхідності надання медичної та/або психологічної допомоги постраждалій дитині);
- складає оцінку ризиків вчинення домашнього насильства на кожну постраждалу дитину;
- виносить терміновий заборонний припис стосовно кривдника дитини (за необхідності, з врахуванням результатів оцінки ризиків) та складає адміністративний протокол за ст. 173-2 КУпАП» [21].

Не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку та/або електронної пошти відповідальна особа інформує:

- територіальну службу у справах дітей;
- спеціально уповноважену особу (у разі наявності обґрунтованої підозри вчинення насильства та після підтвердження такого факту шляхом проведення перевірки з урахуванням результатів оцінки ризиків);
- збирає адміністративний матеріал та здійснює його направлення до суду.

За наявності ознак кримінального правопорушення уповноважений підрозділ органу Національної поліції вносить відповідні відомості до Єдиного

реєстру досудових розслідувань, що стає приводом для вживання подальших слідчих (розшукових) дій.

Постраждала дитина та/або її законний представник (якщо такий представник не є кривдником) «інформується про її права, соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну, правову допомогу, якими дитина може скористатися, про винесення щодо кривдника термінового заборонного припису, можливі процесуальні рішення, пов'язані з розглядом факту вчинення насильства» [21].

Скориставшись термінами соціальної роботи та соціальної педагогіки, представлені вище компоненти професійних дій ювенальної превенції та елементи загальносоціальних заходів з попередження насильства можна визначити через поняття «первинна, вторинна та третинна профілактика насильства в сім'ї». Слід зазначити, що згідно з чинним законодавством, термін «попередження насильства» можна трактувати як сукупність первинної, вторинної та третинної профілактики.

Первинна профілактика забезпечує «попередження виникнення проблеми шляхом формування відповідної громадської думки щодо небезпечності насильства як явища, поваги до прав людини, жінки, дитини й необхідності їх дотримання; важливості здорового способу життя й уміння будувати свої стосунки з оточенням, починаючи з членів власних сімей, без застосування насильницьких методів. Щодо останнього, то ефективними формами роботи вважають проведення інформаційних кампаній, організацію центрів підтримки сім'ї, програм усвідомленого та відповідального батьківства, а також програм для підлітків, молоді, які допомагають сформувати навички самостійного життя, включаючи навички спілкування, вирішення конфліктних ситуацій, сприяють саморозвитку й побудові стратегії власного життя» [2].

Вторинна профілактика передбачає «здійснення спеціалізованих послуг не лише для сімей, які підпадають під визначення «опинилися у складних життєвих обставинах» (тобто мають проблеми, з якими не можуть впоратися без сторонньої допомоги), але й у яких наявний ризик жорстокої поведінки.

Організовуючи вторинну профілактику, варто враховувати певні цільові групи (наприклад, діти, чий батьки нехтують виконанням своїх обов'язків, вихованці шкіл-інтернатів та особи серед них; неповнолітні чи незаможні молоді матері; чоловіки, які самі виховують дітей тощо)» [2].

Третинна профілактика зорієнтована на «надання послуг окремим особам чи сім'ям, які зазнали насильства чи перебувають у ситуації його високого ризику, а також тим, хто підпадає під категорію «кривдників». Найчастіше третинна профілактика потребує обов'язкових і примусових дій, здійснення яких передбачає втручання в сім'ю відповідних державних структур з метою припинення насильства та попередження його в перспективі» [26, с. 68–69].

Як вважає О. Коломієць, поліпшення ефективності соціально-педагогічної роботи щодо подолання сімейного насильства до дітей відбудеться за умов, якщо «роботу соціального педагога будуть здійснювати за такими напрямками:

- вивчення медико-психологічних та соціально-педагогічних особливостей учнів, умов їхнього життя в сім'ї, специфіки мікросередовища;
- виявлення дітей, які стали жертвами сімейного насильства;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження насильства до дітей в сім'ї;
- здійснення правової просвіти школярів та їхніх батьків;
- розробка й реалізація програм реабілітації дітей, які стали жертвами сімейного насильства;
- взаємодія із сім'ями школярів з метою спільного вирішення проблем виховання та розвитку дитини;
- взаємодія з психологами, учителями, класними керівниками з метою створення умов для реалізації прав та свобод учнів;
- взаємодія з правоохоронними органами, службами соціального захисту, медичними закладами» [8, с. 76].

Отже, профілактика насильства над дітьми в сім'ї безумовно потребує високого рівня кваліфікації соціальних працівників. Соціально-педагогічну роботу в сфері ювенальної превенції слід здійснювати за наступними напрямками: налагодження позитивних соціальних контактів разом з наданням підтримки жертвам насильства; ефективне створення атмосфери безпеки та довіри; ефективна розробка й реалізація корекційних програм; регулярне здійснення правової просвіти учасників сімейних відносин; налагодження ефективної взаємодії правоохоронних органів зі службами соціального захисту, медичними закладами тощо. Знаючи причини насильства в родині, чинники, які призводять до виникнення жорстокого ставлення у сім'ї до дітей з боку батьків, ювенальний поліцейський (як і соціальний педагог) зможе попередити вияви домашнього насильства.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДИТИНИ У СІМ'Ї

2.1 Роль ювенальної поліції в попередженні насилля щодо дитини в сім'ї

Насильство в сім'ї є поширеною проблемою не тільки в Україні, а у всіх країнах світу, з серйозними наслідками для потерпілих і в першу чергу для дітей, в фізичному, емоційному та іншому плані. У сучасних умовах обов'язок держави захистити життя дитини набуває особливого змісту, тому вимагає невідкладного вирішення цілого комплексу питань – правових, законодавчих, організаційних, соціально-економічних, медичних та інших[13].

Розділ V Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон), наводить наступні види спеціальних заходів з попередження насильства:

1. «Терміновий заборонний припис стосовно кривдника (ст. 25 Закону) – виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення.

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи:

1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;

2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;

3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою» [21].

У процесі вирішення питання про винесення термінового заборонного припису у пріоритеті є заходи щодо забезпечення безпеки постраждалої особи. Зазначена вимога при цьому поширюється і на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення. «Працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати поліцейські заходи примусу для виселення з житлового приміщення кривдника, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити» [21].

Терміновий заборонний припис вноситься працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою за результатами оцінки ризиків. Подібний припис вноситься строком до 10 дібв порядку, затвердженому Міністерством внутрішніх справ України. Але є виключення: такий припис не може бути винесеним кривднику, якщо це дитина, тобто особа, яка на день винесення припису не досягла вісімнадцятирічного віку.

Обмежувальний припис стосовно кривдника (ст.26 Закону) – це «один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;

5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

б) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб» [21].

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у його видачі приймається на підставі оцінки ризиків. Але такий документ разом з тим не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування), якщо (за аналогією виключення, зазначеного вище) кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису.

Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців. У Цивільному процесуальному кодексі України визначений порядок його видачі судом. «Постраждала особа може вимагати від кривдника компенсації її витрат на лікування, отримання консультацій або на оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства, а також періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника, у порядку, передбаченому законодавством» [21].

У разі порушення кримінального провадження у зв'язку з вчиненням домашнього насильства «перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, а також порядок застосування таких заходів визначаються Кримінальним кодексом України та Кримінальним процесуальним кодексом України» [21].

Взяття на профілактичний облік кривдників\кривдниць та проведення з ними профілактичної роботи визначено у ст. 27 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Порядок взяття на профілактичний облік,

проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника затверджується Міністерством внутрішніх справ України.

Уповноважений підрозділ органу Національної поліції України з моменту виявлення факту вчинення домашнього насильства бере на профілактичний облік кривдника на встановлений законодавством строк і проводить з ним профілактичну роботу. Направлення кривдника або кривдниці на проходження програми для кривдників відбувається згідно ст. 28 Закону. «Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Виконання програм для кривдників забезпечують фахівці, які пройшли відповідне навчання. Виконання програм для кривдників стосовно дітей-кривдників здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей» [21].

Кривдник може бути направлений судом на проходження відповідної корекційної програми на строк від 3-ох місяців до одного року у випадках, передбачених законодавством. Умовою є те, що кривдник\кривдниця повинні мати можливість відвідувати таку програму за власною ініціативою на добровільній основі.

Якщо ж кривдник чи кривдниця не з'являються для проходження корекційної програми або ухиляються від її проходження без поважних причин, «суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів»[18].

Що до дитини-кривдника, то для того, щоб запобігти повторному вчиненню домашнього насильства та забезпечити виконання корекційної програми, її може бути тимчасово влаштовано до родичів, у сім'ю патронатного вихователя або до будь-якої установи для дітей (незалежно від форми власності та підпорядкування), в яких створені належні умови для її проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до потреб дитини.

Важливо, що притягнення кривдника чи кривдниці до відповідальності за непроходження програми для кривдників не звільняє їх від обов'язку пройти

таку програму. «У разі притягнення кривдника, зокрема дитини-кривдника, до кримінальної відповідальності судом на нього може бути покладено обов'язок пройти пробаційну програму відповідно до пункту 4 частини другої статті 76 Кримінального кодексу України» [21].

Зняття кривдника з профілактичного обліку здійснює уповноважений підрозділ органу Національної поліції України, який взяв його на профілактичний облік, автоматично після завершення встановленого строку, якщо інше не передбачено законодавством.

Аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що в більшості розвинутих країн Європи та світу дієвим примусовим заходом впливу до особи, яка вчинила насильство в сім'ї, є вилучення кривдника чи кривдниці. Так, «Закон Німеччини від 1 січня 2002 року «Про захист від насильства в сім'ї» особа, яка вчинила насильство в сім'ї за рішенням уповноваженої посадової особи поліції тимчасово строком на 10 днів виселяється (вилучається) і сім'ї» [18, с. 45]. Зазначимо, що у той же час «цей захід носить тимчасовий характер, і тільки за рішенням суду можливо застосувати такі спеціальні заходи, як: заборона входження до свого будинку (квартири), неможливість перебування біля нього ближче відстані, що визначив суд; обмеження контактів з дітьми, жінкою або іншою особою, що стала потерпілою від насильства в сім'ї; заборона спілкування (в тому числі через засоби комунікації), листування з потерпілими особами на певний строк» [18, с. 45]. Законом Франції від 4 квітня 2006 року «Про посилення попередження та покарання за насильство у сім'ї або відносно неповнолітнього» передбачено, що «спеціалізовані суди, які діють в системі судів загальної юрисдикції можуть виносити постанови, які забезпечують безпеку жертв насильства в сім'ї (тимчасове видворення кривдника, поміщення жертви насильства в спеціалізовані заклади – пансіонати, клініки де їм надається медична та психологічна допомога та ін.)» [18, с. 45]. У Законі Польщі «Про протидію злочинам в сім'ї» від 2010 року є норма «виселення агресора з місця спільного проживання з жертвою, якщо є небезпека потерпілій особі» [5, с. 213; 12, с.115].

Позитивним та таким, що потребує впровадження в національну правову доктрину запобігання та протидії насильству в сім'ї, фахівці вважають досвід Туреччини, яка одна із перших держав європейського простору оновила та привела у відповідність до Конвенції з прав людини законодавство у сфері протидії насильству в сім'ї. Відзначимо, що це не випадково, адже «саме 11 травня 2011 року у Стамбулі була підписана Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, а 12 березня 2012 року Турецька Республіка стала першою країною, що ратифікувала Конвенцію на сьогодні до неї приєдналися 46 країн та Європейський Союз (у тому числі Україна)» [10].

На виконання цієї Конвенції в Туреччині було прийнято Закон «Про протидію побутовому насильству» (2012), в якому (аналогічно як і за законодавством України) передбачена норма, що до кривдника за рішенням суду може бути застосована заборона наближатись до жертви та місця її проживання (перебування) протягом одного місяця з можливістю продовження цього терміну на більший строк за клопотанням жертви (члена родини) або за клопотанням поліції. «Особливістю застосування цього заходу є те, що за рішенням суду кривдника зобов'язують носити браслет з вмонтованим GPS навігатором, який показує місце розташування особи в той же час жертві насильства видають передавач який запрограмований на отримання GPS сигналу від браслету кривдника. У випадку наближення кривдника до реальної або потенційної жертви насильства (наприклад наближення батька до дитини, яка стала свідком побиття ним його матері) на допустимій відстані, яка визначена за рішенням суду спрацьовує тривожний сигнал, який поступає оператору «гарячої лінії поліції», та оперативний наряд здійснює виїзд на місце події. У такому випадку за порушення заборон суду до особи застосовується за перше порушення (невиконання окремих заборон суду) – штраф у розмірі рівному 500 євро, за друге порушення (кваліфікуються як невиконання рішення суду) – може бути застосовано арешт до 2 місяців» [16, с. 58-60]. Підрозділи поліції здійснюють заходи по застосуванню браслету, навігаційному

супроводженню та відпрацюванню по сигналу GPS тривоги. Поряд з цим у Туреччині також за бажанням жертви або у випадку необхідності забезпечення її безпеки (коли вірогідність агресії відносно неї досить висока) їй «видається тривожна кнопка поліції, яка обладнана каналом навігаційного спостереження за допомогою якої у випадку наближення кривдника вона може натиском викликати наряд поліції, який протягом 3-5 хвилин прибуває на місце перебування особи, визначаючи це місце шляхом GPS зв'язку з використанням контенту GoogleMaps» [16, с. 58-59]. Останнім часом Туреччина, як і більшість розвинутих країн запроваджує все більше ІТ-ресурсів, що полегшує її діяльність. Так фахівцями ІТ-сфери «розроблено мобільний додаток під назвою «Стоп насилля», який допомагає жертві насилля в сім'ї без дзвінка з мобільного телефону сповіщати на «гарячу лінію поліції» інформацію про форму, спосіб насильства, поведінку насильника, потенційні загрози життю та здоров'ю, стан жертви, місце потенційного вчинення насильства та інші обставини» [16, с. 59-60]. Подібні заходи здійснюються завдяки проставленням відміток напроти запропонованих програмою варіантів обставин загрози насильства, наприклад, «потенційна жертва насилля яка знаходиться разом з потенційним кривдником та не маючи можливість набрати на гарячу лінію поліції, що тільки спровокує агресію, відкриваючи мобільний додаток від виглядом входження в свою пошту сповіщає поліцію про: вид насилля (фізичне, психологічне), місце вчинення насилля, можливість доступу поліції в приміщення, вид поведінки насильника, наявність зброї та інших засобів нанесення шкоди здоров'ю, наявність дітей та інших членів сім'ї, тощо» [16, с. 59-60]. Отримавши таку інформацію, патруль поліції, поінформований про ступінь загрози, наявність чи відсутність зброї, можливості та місця швидкого проникнення в житло або інше приміщення, складає попередню оперативну картину події. Це надає можливість поліцейським ефективно обирати та застосувати заходи примусу щодо кривдника та заходи захисту потерпілої особи. Подібний додаток розроблений та використовується в Польщі, Румунії, Китаї, Сінгапурі, Японії та США.

Підводячи підсумок огляду практик щодо запобігання насильству в родині, вважаємо за доцільне запропонувати до впровадження до відповідної національної правової та організаційної програми протидії насильству в сім'ї наступних апробованих заходів: здійснення класифікації кривдників з облікових баз даних поліції на підставі ступеня їх агресивності та створення потенційної загрози жертві насильства не за рішенням суду, а на підставі вивчення фактичних обставин вчинення ними насильства на розсуд уповноваженого працівника поліції; відповідно необхідне розширення можливості поліцейських застосовувати обмежувальні заходи до кривдників без рішення суду; доцільне виключення можливості оскарження рішення поліцейського щодо винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника чи кривдниці (тобто надання більшої самостійності поліцейським у прийнятті рішень щодо застосування заходів впливу на кривдників); запровадження широкого використання електронного браслету з метою виконання рішення суду щодо обмеження наближення його жертви насильства.

2.2. Методичні рекомендації щодо попереджувальної роботи підрозділів ювенальної поліції щодо насилля дитини в сім'ї.

Україна як одна з держав-співзасновниць Організації Об'єднаних Націй виступає активною учасницею та виконавцем діяльності системи органів ООН щодо захисту дитинства. Стаття 39 Конвенції ООН «Про права дитини» встановлює, що «держави учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки, покарання чи збройних конфліктів» [9].

Створена у 2017 році в Україні, ювенальна превенція за своїм призначенням основну увагу приділяє кримінальним виявам дітей та захисту їх від негативного впливу дорослих. Виключно поліцейською роботою у подібних

випадках повинні займатися саме працівники ювенальної превенції: «виявляти, припиняти та розкривати злочини; розглядати заяви та повідомлення про правопорушення, скоєнні неповнолітніми, здійснювати досудову підготовку матеріалів про правопорушення, проводити дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством; розшукувати неповнолітніх, які залишили сім'ю, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для неповнолітніх; перевіряти їх за місцем проживання та навчання; вести профілактичний облік неповнолітніх правопорушників, а також направляти до спеціальних установ та закладів; складати протоколи про адміністративні правопорушення неповнолітніх, а також їх батьків, які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, які втягують їх у злочинну діяльність, пияцтво та наркоманію» [23].

Відповідні підрозділи МВС України приділяють увагу, перш за все, організації і проведенню заходів, спрямованих на попередження правопорушень і злочинів, профілактичній роботі серед підлітків. Якщо врахувати соціально-економічну ситуацію, що склалася в державі, слід визнати, що поступово удосконалюється система запобігання злочинності. Під профілактикою адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей законодавець пропонує розуміти «діяльність підрозділів ювенальної превенції у межах визначеної компетенції, яка спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень, а також на позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в окремому регіоні, у сім'ї, за місцем проживання» [23].

Профілактичні заходи підрозділів ювенальної превенції за своєю спрямованістю повинні впливати на особистість дитини, середовище, що її формує, а також на умови, обставини та життєві ситуації, що призводять до адміністративних і кримінальних правопорушень, що вчинені дитиною. З опорою на соціальні пріоритети та демократичні цінності суспільства, повинні визначатись умови, в яких ця діяльність буде здійснюватися і надалі.

Працівники підрозділів ювенальної превенції здійснюють такі заходи профілактики:

- «проводять ознайомлювальні, попереджувальні та виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання, роботи;
- відповідно до компетенції організують надання допомоги дитині у вирішенні питань, що пов'язані з працевлаштуванням, організацією дозвілля, установленням соціально корисних контактів, вибором життєвих цілей, а також залучення дитини до соціально корисних занять трудового, спортивного, творчого, самодіяльного характеру;
- відвідують за місцем проживання дитину для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;
- сприяють у вирішенні соціальних проблем дитини, зокрема конфліктних ситуацій у сім'ї, а саме щодо батьків, законних представників, які не займаються вихованням дітей чи вчиняють стосовно них насильство в сім'ї, застосовують заходи впливу згідно із законодавством, ініціюють перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування питання щодо спрямування дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги;
- заходи індивідуальної профілактики здійснюються щодо дитини, яка схильна до вчинення адміністративних правопорушень або вчинила кримінальне правопорушення, була засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, звільнена зі спеціальної виховної установи» [23].

Перелік заходів щодо попередження насильства в сім'ї стосовно дітей, що відповідно до законодавства вживають працівники підрозділів ювенальної превенції такі:

- «виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, вживають у межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення;
- беруть на алфавітно-довідковий облік дорослих осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними;
- відвідують сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу;
- виносять офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї щодо дітей або про реальну загрозу його вчинення;
- вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;
- контролюють виконання вимог захисних приписів;
- направляють осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;
- взаємодіють із спеціально уповноваженими органами виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і

підкування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства в сім'ї;

- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів» [23].

У виданому у 2012 році навчально-методичному посібнику для курсантів вищих навчальних закладів МВС України наводиться пам'ятка щодо дій працівника поліції з профілактики та запобіганню насильству в сім'ї. Зокрема, виділимо наступні поради:

- «жоден сигнал щодо насильства в сім'ї не можна сприймати легковажно;
- кожне втручання має індивідуальний характер. У жодному разі не можна переносити на конкретний випадок висновки, зроблені Вами або Вашими колегами у схожій, на Вашу думку, ситуації сімейного насильства;
- потрібно уважно спостерігати за поведінкою осіб, які перебувають на місці інциденту: не виключено, що аналіз поведінки може дати більше інформації, ніж вдасться одержати в процесі спілкування;
- при спілкуванні з постраждалою стороною необхідно враховувати, що людина за даної ситуації перебуває, як правило, у стані сильного емоційного збудження (або пригніченості) внаслідок пережитої загрози для життя або здоров'я і психічного перенапруження;
- спосіб ведення розмови має сприяти заспокоєнню та підтримці постраждалої особи;
- постраждала особа, як правило, не здатна оцінити ситуацію і рідко називає пережите саме насильством;
- кривдник дуже часто видає з себе спокійну, урівноважену людину, яка не розуміє, чому саме було викликано поліцію. З боку це виглядає набагато вигідніше, аніж спостереження жертви насильства, яка часто перебуває у збудженому стані та котрій бракує слів для опису ситуації» [18].

Часто трапляється таке, що:

- «винуватець покладає відповідальність за скоєне на жертву, мовляв, сама напросилася, довго дошкуляла йому, майже тероризувала, і він у якийсь момент просто втратив контроль, не стримався;
- винуватець вдає із себе жертву, просить допомоги, пояснює, що ситуацію спеціально «розіграла» інша сторона, бажаючи його позбутися та ошукати працівників поліції, щоб останні арештували його або затримали;
- винуватець обіцяє робити все, що тільки побажають члени сім'ї та працівники поліції, аби тільки останні відмовилися від втручання і пішли» [18].

Отже, загальні правила, якими повинен керуватися ювенальний поліцейський або дільничний інспектор поліції при відвіданні оселі, де було вчинено сімейне насильство такі:

- «не піддаватися так званому «першому враженню»;
- детально дослідити ситуацію;
- дотримуватися дистанції стосовно винуватця подій та не вступати з ним у дискусію» [18].

Кризове втручання є актом втручання в ситуацію, що досягла критичного етапу, його метою є зміна обставин та розрядження обстановки. Агресивний підхід до подолання кризових ситуацій або спорів може спричинити зворотну негативну відповідь. Тому доцільно використовувати наступні елементи техніки заспокоювання під час втручання в ситуацію насильства в сім'ї, зокрема:

1. «Розвести осіб в окремі приміщення.
2. Попросити присісти.
3. Зробити спокійну, чітку заяву стосовно того, хто Ви і з якої причини Ви перебуваєте в приміщенні.
4. Поважати особистий простір кожної особи.
5. Узяти контроль на місці події у свої руки та утримувати його.
6. Професійно поставитися до ситуації; не спрощувати проблему.

7. Не захищати жодну зі сторін, залишатися безстороннім.

8. Говорити спокійним, упевненим голосом» [18].

Під час розмови із постраждалою особою необхідно її заспокоїти, для чого потрібно:

- «проводити співбесіду з нею наодинці;
- не уникати погляду постраждалої особи;
- дати постраждалій стороні зрозуміти, що Ви готові та бажаєте її вислухати;
- дати постраждалій особі знати, що Ви маєте досвід у вирішенні подібних проблем;
- не переривати розповідь, посилаючись на брак часу або інші обставини;
- ставити запитання так, щоб на них можна було дати декілька варіантів відповідей;
- ставити прості, прямі запитання, які не містять критичних або суб'єктивних суджень;
- не заперечувати факт наявності насильства (навіть якщо Вам здається, що дитина перебільшує проблему або викликає у Вас недовіру чи відразу);
- не висловлювати підтримки чи згоди, якщо постраждала жінка стверджує, нібито вона сама винна в тому, що сталося;
- сказати жертві, що це не її провина і вона не винна в тому, що трапилося; підкреслити, що ніхто не заслуговує на таке поводження і що дитина вже зробила перший крок для зміни ситуації на краще;
- не применшувати серйозність інциденту, що стався, та пояснити дитині що насильство в сім'ї – це серйозне правопорушення;
- зберігати спокійний та безсторонній спосіб поведінки;
- співчувати жертві насильства, віддавати належне її почуттям;
- показати жертві своє занепокоєння її безпекою;
- дати дитині зрозуміти, що насильство з боку кривдника буде повторюватися, незважаючи на його обіцянки виправитися;

- не давати жодних обіцянок, які не будуть виконані (наприклад, обіцяти приходити додому до жертви, щоб переконатися в її безпеці);
- дати жертві зрозуміти, що вона не самотня, оскільки влада і контроль, які має кривдник над жертвою, змушують її думати, що їй ніхто не допоможе в цій ситуації;
- повідомити жертві про те, чого варто очікувати у найближчому майбутньому під час розгляду справи;
- надати інформацію щодо притулків та інших місцевих осередків, де дитина може отримати юридичну та психологічну допомогу.
- уникайте запитань, що містять в собі однозначну відповідь;
- сидіть на рівні очей дитини або нижче;
- спілкуйтеся з особою відповідно до її віку;
- запевніть дитину в тому, що їй не треба себе обвинувачувати, якщо вона викликала правоохоронні органи;
- зверніть увагу, у що одягнені діти та в якому стані одяг, чи є ознаки ушкоджень, якою є поведінка дітей» [18].

Таким чином, слід визнати, що для попередження та запобігання рецидивів фактів насильства в родині ювенальна превенція відповідно до законодавства повинна активно взаємодіяти зі службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, органами прокуратури, освіти, навчальними закладами, а також закладами охорони здоров'я. У разі нагальної потреби термінового вилучення дитини із сім'ї, де батьки чи особи, що їх замінюють, жорстоко поведуться з нею, працівники ювенальної превенції спільно зі службами у справах дітей мають ефективно вирішувати питання щодо подальшого влаштування постраждалої дитини. За умов відпрацьованої взаємодії всіх суб'єктів соціальної роботи за територіальною ознакою можна сподіватись на зменшення рівня небезпеки в цілому.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань нами були сформульовані наступні висновки:

1. Визначення понять «насилля», «насилля в сім'ї» наявне як у філософських, психологічних та педагогічних джерелах, так і закріплено юридичними актами України. Проблема насильства в сім'ї щодо дітей властива кожній країні світу і є на сьогодні однією з найактуальніших проблем сучасності. Дискусійними залишаються питання природи та факторів насильства, форм його проявів та наслідків для особистості та суспільства. Але вчені сходяться у тому, що в суспільстві, що зорієнтоване на високі загальнолюдські цінності, рівень толерантності щодо проявів насильства, жорстокого поводження щодо дітей в сім'ї та зневажання їхніх потреб має бути нульовим.

Сучасні форми та напрями соціально-педагогічної діяльності з попередження та запобігання насильства в сім'ї щодо дитини передбачають за мету створення позитивних соціальних контактів, системи надання підтримки жертвам насильства; ефективну розробку й реалізацію корекційних програм; регулярне здійснення правової просвіти учасників сімейних відносин; налагодження ефективної взаємодії правоохоронних органів зі службами соціального захисту, медичними закладами тощо. Знаючи причини насильства в родині, чинники, які призводять до виникнення жорстокого ставлення до дітей у сім'ї з боку батьків, ювенальний поліцейський (як і соціальний педагог) зможе ефективно попередити вияви домашнього насильства.

Держава бере на себе обов'язок щодо захисту людини від насильства в сім'ї, одночасно не порушуючи при цьому її право на невтручання в особисте та сімейне життя. Також, виходячи з цих принципових положень, українське законодавство визначає підстави для вжиття заходів попередження насильства в сім'ї, які вживаються лише за заявою про допомогу жертви насильства в сім'ї

або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, або за умови висловленого ним бажання, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто.

Зважаючи на вищенаведене, слід пам'ятати, що втручання держави в сімейне життя відбувається винятково з ініціативи або за бажанням особи, яка потребує допомоги та захисту з боку державних органів. Тільки у разі отримання повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальної його загрози стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї заходи вживаються без згоди таких осіб. Також держава бере під свій захист осіб, рівень психічного чи фізичного розвитку яких не дозволяє повною мірою усвідомлювати небезпеку, яка їм загрожує, і відповідним чином на неї реагувати.

Зважаючи на специфіку роботи попередження насилля щодо дитини в сім'ї у роботі ювенальної превенції нами були запропоновані деякі методичні рекомендації щодо попереджувальної роботи підрозділів ювенальної превенції щодо насилля дитини в сім'ї. Роль поліції у випадках домашнього насильства та жорстокого поводження є вирішальною, хоча в дослідженнях критикуються дії поліцейських, що першими прибувають на місце. Потерпілі не завжди можуть побачити ті дії, які вони потребують від поліції, і досі ще є прогалини в тому, чи доб'ються деякі жертви «правосуддя» чи ні.

Незважаючи на критику, поліція залишається однією з ключових служб передової лінії, яку жертви можуть використовувати для запобігання та припинення випадків жорстокого поводження та насильства. На сьогодні зміна законодавства нарешті була введена. Вперше було визнано, що домашнє насильство не серія інцидентів, а модель контролювання поведінки. Поліція пропонує таку практичну підтримку, як встановлення системи швидкого реагування, надання мобільних телефонів, встановлення системи оповіщення нападу, замків безпеки на дверях, а також допомоги постраждалим отримати такий захист як заборону на наближення, та нанесення позначки на будинок,

щоб поліцейський зміг потрапити туди якомога швидше, коли його викликають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виявлення, попередження і розгляд випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми : метод. матеріали для працівників освіти / авт.-упор.: С. Буров, І. Дубиніна, Ю. Онишко, Л. Смилова, М. Ясиновська. К.: Видав. дім «КАЛИТА», 2007. 36 с.
2. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. URL: https://my-psy.ucoz.ua/publ/profilaktika_nasilstva_nad_ditmi_v_sim_ji/1-1-0-352 (Дата звернення 04.02.2021).
3. Волинець Л. С. Не принижувати гідність дитини. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. К. : 2005. С. 69-70.
4. Гема Л. Насильство над дітьми – реалії першого кварталу 2011 року / Асоціація укр. моніторів дотримання прав людини. Збірник інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів з питань попередження насильства в сім'ї, зокрема, над дітьми. Київ: ВД «Калита», 2005. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/abuse_realii_quarter_2011.pdf. (Дата звернення 01.03.2021).
5. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. 47–53 с.
6. Горбова Г.О. Зарубіжний досвід у сфері протидії насильства в сім'ї (на прикладі окремих країн Європи). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Випуск 2-3. Том 3. 2015. С. 211-215.
7. Демоз Л. *Психоистория/ Ллойд Демоз*. Ростов-на-Дону, 2002. 120 с.
8. Доклад незалежного експерта для проведення дослідження ООН по вопросу о насилии в отношении детей : Записка Генерального секретаря

- (2019). URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/74/395>(Дата звернення 21.02.2021).
9. Коломієць О. Г. Соціально-педагогічні умови подолання сімейного насильства щодо дітей. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N122/N122p071-077.pdf(Дата звернення 11.03.2021).
10. Конвенція про права дитини : Конвенція ООН від 20.11.2014, підстава - 995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text(Дата звернення 21.02.2021).
11. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. Київ, К. І.С., 2014 р. 21 с.
12. Кочемировська О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття : посіб. для соц. прац. Х.: НТМТ, 2008. 44 с.
13. Кривачук Л. Ф. Теоретичні аспекти проблеми насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми. *Університетські наукові записки*. № 3(39) 2011. С. 380-386 URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2011_3_54.pdf
14. Легенька М. М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості його використання в Україні. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 111-116.
15. Мельник Л. П. Насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. *Корекційна та соціальна педагогіка і психологія*. 2013. URL: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkp_sp_2013_22\(2\)_18.pdf](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkp_sp_2013_22(2)_18.pdf)(Дата звернення 11.12.2020).

- 16.Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї/ уклад.: Г. Ю. Мустафаєв, І. І. Довгаль. К. , 2011. 192 с.
- 17.Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист МОН від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017> (Дата звернення 21.01.2021).
- 18.Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А.О. Галай, В.О. Галай, Л.О. Головка, В.В. Муранова та ін. За заг. ред. А.О. Галай. К.КНТ. 2014. 160 с.
- 19.Міленко В. Жінки і діти, які зазнали насилля в сім'ї. Робота психологічної та соціальної служби: завдання, форми і перспективи.*Психолог.* 2010. № 36. С. 48–51.
- 20.Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.
- 21.Пінейр П. С. Доповідь про насильство щодо дітей у світі / Паулу Сержіу Пінейр. К. : Перфект Стайл, 2006. 364 с.
- 22.Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 29.07.2009 р. № 2669.
- 23.Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 01.01.2020.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>(Дата звернення 21.03.2021).
- 24.Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: Постанова Кабінет Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text>(Дата звернення 22.03.2021).

25. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (Дата звернення 21.01.2021).
26. Про охорону дитинства: Закон України від 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (Дата звернення 21.02.2021).
27. Робота підрозділів ювенальної превенції за методикою «Barnabus» // Робоча програма навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти 3 курсів факультету ПФППД спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»: Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 73 с.
28. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за заг. Ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстухової. К. : УДЦССМ, 2000. 260 с.
29. Соціальна робота: технологічний аспект / за ред. А. Й. Капської. К. : ДЦССМ, 2004. 364 с.
30. Соціальна філософія : [короткий енциклопедичний словник] / ред. Та уклад.: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. К.-Х. : Рубіком, 1997. 400 с.
31. Стаємо батьками. Посібник для батьків. Посібник для викладача. К. : Фенікс, 2008. 320 с.
32. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / В. М. Бондаровська, О. О. Кочемировська, Г. М. Лактіонова, Ю. В. та ін. / заг. ред. О. Кочемировська. К. : Вид-во ФОП Клименко Ю. Я., 2010. 372 с.

- 33.Тюріна, В. О. Мотиви і потреби як фактор насильницької поведінки.*Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2009. С. 18-26.
- 34.Тюріна, В. О. Соціальні та психологічні умови і фактори формування та застосування насильницької поведінки в сім'ї.*Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2010. С. 5-15.
- 35.Харламова І. Попередження домашнього насильства над дітьми.*Соціальний педагог*. 2010. С. 23–33.